

Deze tekst verscheen in
360° Participatie - Marjolein Bultynck (red.)
Een uitgave van Dēmos vzw
ISBN 978-90-6445-134-8

Cultuur in laagjes

Waarom we de échte participatiedrempels onvoldoende kennen

Dirk Geldof en Kristel Driessens

Ook al zouden we het graag anders willen en ondanks een participatiedecreet, participeren vele mensen minder of bijna niet aan cultuur. Een van de groepen van wie we dat het beste weten, zijn mensen in armoede. De onderzoeken naar cultuurparticipatieⁱ tonen het telkens weer aan: je vindt weinig mensen in armoede in de opera's, theaters of balletten. Je vindt ze weinig in de musea, galerijen of bibliotheken. Je vindt ze zelden in de historische kerken en tempels, in culinaire tempels of op architectuurtentoonstellingen. En je vindt ze evenmin op klassieke concerten.

Waarom? Soms omdat het hen niet aantrekt. Soms omdat er drempels zijn. Soms omdat ze zeggen dat het hen niet aantrekt, omdat er te veel drempels zijn. Wat volgt is een samenvatting van het verhaal van gekende drempels, van participatiedrempels.ⁱⁱ Maar als we in de spiegel durven kijken, ook van niet gekende participatiedrempels. En misschien nog juister: van **drempels waarvan velen in de cultuursector en vele beleidsmakers denken dat ze ze kennen**. Met veel goede wil proberen we ze met zijn allen weg te werken: de financiële drempels, de informatiebarrières, de gebrekkige kennis, de moeilijke bereikbaarheid, desnoods zelfs de nood aan kinderopvang. Meer nog: we sturen onze cultuurmakers de straten en pleinen op, de wijken in. Twee Antwerpse voorbeelden: de Philharmonie speelt op het Sint- Jansplein in Antwerpen Noord, en nog wel voor veel volk, zelfs uit de buurt. De Antwerpse cultuurmarkt wordt jaar na jaar platgelopen. In dit artikel betogen we dat we de participatiedrempels zowel kennen als... niet kennen. We werken dit uit ten aanzien van mensen in armoede. Maar bij uitbreiding geldt het ook voor zeer veel mensen die slechts een korte scholing hebben gehad. En het geldt misschien nog meer voor mensen van een andere etnische afkomst. We schetsen de drempels die we kennen, in een poging om uit te leggen waarom onze kennis - en dus ook ons beleid - te kort schiet.

De gekende drempels

Als er één drempel gekend is, én begrijpelijk, dan is het de kostprijs. Cultuur is (soms) duur. Wie geen vrijkaarten krijgt of wint, moet vaak veel geld neertellen. En we weten dat niet iedereen dat geld heeft, zeker mensen in armoede niet. Het wegwerken van de financiële drempels is dan ook zowat de meest gehanteerde beleidsstrategie, met vele varianten. Al dan niet discrete kortingskaarten, pasjes of BIG-kaarten (van bescheiden inkomens gezinnen) beperken de kostprijs. Met federale middelen kunnen OCMW's cultuurparticipatie ondersteunen en tickets goedkoop of gratis aanbieden. Stedelijke OCMW's met veel cliënten

kunnen zelfs voorstellingen uitkopen, van musicals als Daens over covers van André Hazes. Ten slotte valt er heel wat cultuur gratis te beleven, op de vele stadsfestivals en optredens in ons land. ‘De Zomer van Antwerpen’ biedt een hele zomer lang gratis optredens op pleinen in de wijken, ook in de zogeheten achtergestelde wijken. En er zijn bibliotheken of musea voor weinig of geen geld toegankelijk.

Er gebeurt vandaag al heel wat rond de kostprijs, zeker rond de directe kostprijs van een ticket, ook al valt er nog meer te doen. En de bestaande initiatieven hebben voor een aantal mensen participatie effectief verhoogd. Toch leren deze inspanningen tegelijk ook dat de kostprijs niet de enige drempel is. Ten eerste zien we dat **vele mensen bereid zijn om aanzienlijke toegangsprijzen te betalen voor sportevenementen, maar niet voor cultuur**. Voor hen spelen dus andere argumenten dan financiële. Ten tweede participeren desondanks vele mensen noch aan cultuur, noch aan sport, zelfs niet wanneer de financiële drempels aanzienlijk verlaagd of weggewerkt zijn. Het gaat dan niet alleen om mensen in armoede, ook laaggeschoolden, mensen van een andere etnische afkomst of groepen ouderen. Geld is dus niet de enige drempel.

Een tweede praktische drempel is de ontoegankelijkheid van informatie. Wat is er waar en wanneer? Hoe leesbaar zijn de folders en de flyers? En hoe begrijpelijk zijn ze? Langs welke kanalen communiceren aanbieders van cultuur? Ook hier zijn heel wat initiatieven die de informatie tot bij de (nog)-niet participanten proberen te krijgen. In Antwerpen is er een eigen OCMW-kalender voor cliënten met een overzicht van de gratis activiteiten, de activiteiten aan lage kostprijs of de activiteiten waarvoor goedkope tickets beschikbaar zijn. Cultuurconsulenten gaan samenwerkingsverbanden aan met sociale organisaties en verenigingen waar armen het woord nemen. Vaak kan men lokaal resultaten voorleggen van één of meer geslaagde initiatieven. **Maar desondanks confronteren de globale participatiecijfers steeds opnieuw met blijvende verschillen**, die in sterke mate de sociale gelaagdheid van ongelijke participatie weerspiegelen.

Een derde en gekende praktische drempel is de moeilijke bereikbaarheid. De mobiliteit van mensen in armoede is vaak geringer dan die van u en mij. Er is in heel wat gezinnen geen auto en vaak zelfs geen fiets. Soms komen mensen amper uit hun wijk, laat staan dat men ’s avonds bus of tram neemt naar de andere kant van de stad of naar enkele dorpen verder, of de trein naar de dichtstbijzijnde stad. Bovendien moet je nog opnieuw thuisgeraken met dat openbaar vervoer.

Naast kostprijs en het beperkte avondaanbod voor vele wijken speelt ook, en misschien vooral, een veel begrensde wereld. Soms zelfs paradoxaal begrensd: **vrouwen die wél migreerden van de andere kant van de wereld, maar vervolgens amper de eigen wijk uitkomen**. De bereikbaarheid gaat niet alleen over de fysieke afstand, maar meer nog over de mentale afstand. De veiligheid van de eigen wijk versus de onleesbaarheid van de grote stad. Dan schiet informatie tekort, en veronderstelt toeleiding ook begeleiding.

Een vierde praktische drempel voor gezinnen is de nood aan kinderopvang. Voor uithuizige middenklassegezinnen met vaste babysits soms wat puzzelen, maar eigenlijk routine. Maar wat als er geen routine of vaste babysits zijn? Waar vind ik die? Wie betaalt zo’n babysit? Mag ik dat? Wat zal de gezinsbegeleidster of de assistent van de bijzondere jeugdzorg er van vinden? **En wat zal zo’n babysit van mijn huis en mijn kinderen vinden?** Kan ik ze wel vertrouwen? Soms kunnen mensen in armoede terugvallen op familie of bureu, op netwerken waarop ze beroep kunnen doen. Maar vaak zijn die er niet of durven ze er geen gebruik van

maken. En wanneer het beleid de achterstand aan kinderopvang een beetje probeert in te halen, dan is dat met de focus op activeerbaarheid, op opleiding en op werk.

Een laatste praktische drempel is gepast gezelschap. Als de culturele honger of de goesting is gewekt, wie kan je dan meevragen? Armoede gaat vaak gepaard met afbrokkelende sociale netwerken en met groeiend isolement. Je wordt uitgesloten én trekt je ook terug. Of zoals het Algemeen Verslag over de Armoede stelt: “Men crepeert van eenzaamheid en verveling vooraleer te creperen van honger.” Participatie doe je zelden helemaal in je eentje. **Er zijn anderen nodig om de participatie te bevestigen: om mee te gaan, om de ervaring te delen, om samen drempels te overwinnen.** Participatie vraagt participerende anderen. En dan komen we op een terrein dat de mogelijkheden van een participatiedecreet of de competenties van de culturele sector ruim overschrijden. Werken aan netwerken en de thuissituatie kan gebeuren vanuit een krachtgerichte en empowerende hulpverlening. Maar ook dat aanbod op maat is vandaag lang niet voor iedereen beschikbaar en ook dan verloopt de toeleiding naar cultuur moeizaam. Samen gaan met een groepje uit de vereniging of het ontmoetingshuis of initiatieven als ‘Een paar apart’ lijken wel zinvol maar ze hebben verspreiding nodig om effectief te zijn.

Niet alleen praktische drempels

Gebrek aan geld is lang niet de enige drempel. Informatie, toeleiding, bereikbaarheid, kinderopvang en zelfs gezelschap blijken noodzakelijke maar nog onvoldoende voorwaarden om participatie te garanderen. Het zijn misschien de meest gekende of de gemakkelijkste, maar de echte participatiedrempels zitten dieper. Het gaat om de sociale en culturele drempels, en niet in het minst de psychologische drempels.

Onbekend maakt onbemind. Mensen die kwetsbaar zijn, zoeken zelden uit vrije wil de confrontatie met het onbekende op. Waar geraak ik aan tickets? Hoe werkt zo’n theatervoorstelling of concert? Waar mag ik zitten? Waar vind ik stoel M27? Wanneer applaudisseren bij een klassiek concert? Moet mijn jas in de vestiaire of mag die mee naar binnen? Mag ik in de zaal blijven zitten of moet ik iets drinken tijdens de pauze? Waarom gaat mijn gsm juist nu af? Wat doe ik aan? **Hoe hard val ik op met kleren die er toch anders uitzien**, ook al doe ik mijn chicste kleding of kostuum aan, of val ik juist daarom op? Een doorwinterde theaterbezoeker, museumloper, concertganger of operafanaat kent zijn weg in de cultuurtempels, letterlijk en figuurlijk, in binnen- en buitenland. Juist omdat het zo evident lijkt, beseffen we amper hoeveel kleine drempels en codes er zijn. En hoe ze maken dat participatie vooral stress met zich meebrengt, eerder dan genieten. Die stress – doe ik het goed – kan er vaak niet meer bij, laat staan de schaamte wanneer de occasionele participant uit zijn of haar rol valt.

In cultuur, en dus ook in culturele participatie, zit een gelaagdheid. Wie spreekt over participatie vertrekt vaak van een *stepping-stone*-theorie. Van een kinderboek tot James Joyce, van amateurtoneel tot experimenteel theater, van een kindertekening tot het Moma. Deelname vereist **culturele competenties** en die moeten de kans krijgen om te groeien. Mensen in armoede of mensen van een andere etnische afkomst kregen dikwijls weinig kansen om hun capaciteiten te ontwikkelen en de culturele informatie te verwerken, laat staan om ervan te genieten.

Meer onderzoek naar het al of niet doorgroeien in culturele participatie is hier gewenst. We bekijken participatiedrempels te vaak vanuit momentopnames: lukken we er in om mensen één of meerdere keren over de drempel te krijgen, door betere toeleiding of door het verlagen

of idealerwijze zelfs wegwerken van de drempels. Er is echter meer nodig dan (vaak éénmalige) toeleiding. Eens over de drempel, leggen mensen dan effectief een traject af?

Bovendien is de vraag of we consequent omgaan met onze verwachting dat mensen groeien in hun participatie? Het nog vaak onuitgesproken uitgangspunt – niet alleen bij de zogenaamde cultuuridealist, maar vaak ook bij culturrealisten, en soms zelfs als contradictio in terminis impliciet bij culturrelativistenⁱⁱⁱ - is **een opdeling van cultuur gebaseerd op gradaties in kwaliteit**: van stationsroman tot nobelprijswinnaar, van amateurtoneel tot Jan Decleir, van 'Thuis' tot Arte op de buis.

Ondanks participatiedrempels staat er op de laagste treden van deze cultuurladder heel wat volk. Er wordt geparticipeerd, meer dan men vaak verwacht. De televisie is één van de belangrijkste cultuurverspreiders. Een VTM-parade of Thuis-acteurs trekken heel veel volk; de Nekkanachten of de Night of the Proms in het Sportpaleis evenzeer. Juichen we omwille van deze democratisering? Of blijft de culturele elite daar op neerkijken? Ja, mensen moeten meer participeren. Maar toch niet daaraan? Zo blijft de houding van de culturele elite erg dubbelzinnig. **Velen geloven – impliciet of expliciet – in volksverheffing**, om de oude term te gebruiken. Maar ze spugen op de onderste trappen van de culturele ladder en zijn dan verontwaardigd dat de bespuugden niet hogerop willen kijken waar dat spuug vandaan komt. Kortom, de spanning tussen het spreidings- en het vernieuwingsideaal – zoals Paul Kalma^{iv} het noemt - blijft actueel.

Het is niet alleen een kwestie van attitude. De vraag is of je kwaliteit van cultuur kan beoordelen en een kwalitatief onderscheid kan maken, zeg maar een onderscheid tussen 'hogere' en 'lagere' cultuur, zonder meteen ook een impliciet oordeel te vellen over de mensen die eraan participeren? **Zonder impliciete waardeoordelen over de competenties en smaken van de deelnemers?** Het is balanceren op een uiterst slappe koord, als het al mogelijk is. Alleszins zijn we er van overtuigd dat wie meer participatie wil, ook meer gelaagdheid zal moeten aanvaarden. Mensen moeten ook inzake cultuurparticipatie een keuzevrijheid krijgen en een maatschappelijke waardering voor de gemaakte keuzes.

Alsof er nog niet genoeg drempels zijn, duiken op het laatste moment telkens weer schaamte en schuld op. Mag ik me dat wel permitteren, een avondje uit, zo'n luxe? Verzwijg ik het tegen de budgetbegeleidster? **Of zou ik dit geld niet beter opzij leggen voor volgende maand?** Ook voor etnisch culturele minderheden, stelt Naima Charkaoui, is de financiële drempel niet de essentie. Wel speelt het sociale gevoel 'dit is niets voor mij', 'die zijn met andere dingen bezig'.^v

Het is niet gemakkelijk te genieten zonder schuldgevoelens, voor wie in armoede leeft. Wat armoede doet met de binnenkant van mensen, welke littekens het nalaat, wat het doet met zelfvertrouwen, en hoe je dit maar uiterst langzaam en krachtgericht kan herstellen, durven we zeggen dat we dat écht weten?^{vi}

Ook al noemen we cultuur een grondrecht, vele mensen blijven het zien als een luxe. Sommige mensen in armoede vinden dan ook van zichzelf dat ze er geen recht op hebben, dat het geen pas geeft. Anderen proberen hun armoede en dus ook zichzelf te verstoppen. **Als geen ander voelen ze aan dat er in de opera, in het theater of bij een ander cultuurevent niet alleen naar de artiesten wordt gekeken.** Kledij en uiterlijk spelen dan mee als drempels. Iedere negatieve ervaring betekent het openrijten van oude wonden.

Statusverlegenheid, statusonzekerheid, statusangst: niet alleen het gebrek aan status is een drempel, maar vooral het besef hiervan. De openheid van het publiek – of het gebrek er aan – loopt hier parallel met de openheid in heel onze samenleving – of het gebrek er aan – voor levensstijlen en uiterlijkheden die zichtbaar afwijken van de lifestyle-bladen en de

modetrends. Ook armoede heeft een ‘tekenwaarde’.^{vii} En zelfs al zegt niemand iets, soms kunnen bliken spreken...

Niet alleen armen botsen op drempels

Wanneer we het debat voeren over de deelname van mensen in armoede aan het culturele aanbod, vergeten we soms te snel dat ook heel wat andere groepen massaal hun kat sturen. Hoeveel allochtone jongeren vind je in de cultuurtempels? Hoeveel leerlingen uit het beroeps- of technisch onderwijs? Hoeveel asielzoekers? Hoeveel laaggeschoolden? **Deelname aan cultuur is in belangrijke mate sociaal bepaald.** Niet alleen het inkomen speelt een rol, ook de opleiding is cruciaal. Andere bepalende factoren zijn leeftijd, woonplaats en vriendenkring. Samen bepalen ze mee het cultureel kapitaal dat iemand meekreeg.

We dromen van een samenleving waarin iedereen aan cultuur kan participeren en waar iedereen meer dan vandaag van alle verschillende cultuurvormen kan proeven en genieten. Dat vereist een vermindering van de ongelijkheid die bestaat inzake cultuurparticipatie, een wegwerken van actieve vormen van uitsluiting en stigmatisering als maatschappelijke processen die deelname aan cultuur verhinderen. De vraag is echter of in plaats van naar elkaar toe te groeien, onze samenleving en onze cultuur niet steeds verder gefragmenteerd geraken. Mensen lezen andere kranten en bekijken andere zenders al naargelang hun opleiding en sociale positie. **We ontwikkelen zo heel andere referentiekaders.** Kortom, een debat over participatie geldt eigenlijk voor iedere groep in de samenleving. En niet in het minst voor etnisch-culturele minderheden, die de generatiearmen van de 21ste eeuw dreigen te worden.

We moeten ook durven stilstaan bij de dominantie en het symbolisch geweld van de – van onze? – middenklassecultuur. Wat zijn de normen en waarden die dominant zijn in onze samenleving en welke groepen sluiten we daarvan (ten dele of geheel) uit? Hoe vaak vertrekken we van een eigen-volk-en-cultuur-eerst-reflex, meer dan we zelfs denken? Moeten we **de eigenheid van zogeheten subculturen** niet veel opener erkennen en de dominante cultuur openbreken?

Een echte multiculturele samenleving gaat daarom niet alleen over culturele uitwisseling met mensen van vreemde origine, maar staat ook voor de vraag hoe ze als samenleving omgaat met armoedeculturen, jongerenculturen of andere subculturen. Dit is geen pleidooi voor een cultuurrelativisme dat alles als gelijkaardig of gelijkwaardig beschouwt. Het is wel een pleidooi voor het **leren omgaan met (culturele) diversiteit als maatschappelijke meerwaarde**, voor een culturele openheid die van de eigen definitie van cultuur geen uitsluitingsmechanisme maakt, maar die werkt met een open en dynamische definitie van cultuur.

Hoger, lager! Of wat is cultuur?

Het is een utopie te geloven dat kunst voor iedereen is, aldus voormalig Antwerps cultuurschepen Eric Antonis.^{viii} Geldt hetzelfde voor cultuurparticipatie? Iedereen moet de kans hebben deel te nemen, maar niet iedereen hoeft het (in eenzelfde mate) te doen. ‘Niet kunnen deelnemen is uitsluiting. Niet willen deelnemen, is een keuze.’ stelde Recht-Op in zijn dossier ‘Recht op cultuur’^{ix}. Daarom moeten we voor de (nog) niet participierenden volop kansen creëren om **zelf te kunnen uitmaken of en waaraan ze willen deelnemen**. Kunnen we ook hier niet de criteria van ‘bereikbaarheid, beschikbaarheid, betaalbaarheid en

begrijpbaarheid' gebruiken als toetssteen voor een toegankelijk cultureel aanbod in het wegwerken van de zichtbare drempels^x?

De verwachting is dat we er in moeten lukken om iedereen die vandaag weinig aan cultuur participeert, meer te laten participeren. Misschien moeten we daarvoor wel expliciteren waarom we dat willen. Niet (alleen) omwille van vollere zalen of meer rendabele voorstellingen of tentoonstellingen, maar omdat we overtuigd zijn dat cultuur één van de meest essentiële elementen van het mens-zijn is. De manier waarop we met cultuur omgaan, haar produceren, consumeren en reproduceren, is een van de meest essentiële elementen die ons als mensen en als samenleving kenmerken. Het is tevens ook **een tegengewicht voor het economische**, dat (teveel) vertrekt van overleven, behoeftenmaximalisatie en winstbejag. Cultuur is altijd een reflectie over hoe we zijn, wat onze menselijke conditie is. Daarin willen we iedereen laten delen. Deelnemen aan cultuur is daarom in de eerste plaats een doel op zich. Tegelijk kan het ook een middel zijn om mensen uit hun isolement te halen, om mensen elkaar te laten ontmoeten, om zich verder te ontplooien, om zich te ontspannen en te genieten van het 'schone', 'andere', 'bijzondere', om nieuwe mogelijkheden en talenten te ontdekken.^{xi}

Is dat niet het verhaal achter het recht op cultuur, zoals dat voor en door mensen in armoede werd bepleit in het Algemeen Verslag over de Armoede?^{xii} Achter artikel 23 van de grondwet, waarin staat dat iedereen recht heeft om een menswaardig leven te leiden, waarbij dit recht ook het recht op culturele en maatschappelijke ontplooiing omvat. Achter de bijna verplichte passages in heel wat politieke beleidsplannen? En ook achter de projecten onder de noemer ART 23 van de Koning Boudewijnstichting?^{xiii}

Verruimende vragen

Juist daarom is de vraag naar participatie – in de betekenis van publieksparticipatie – een te sterk verengde invalshoek. Hieronder geven we een aantal onafgewerkte aanzetten tot verruiming van de vraag, en dus ook van de opdracht om de participatie te verhogen:

- Werken aan een grotere participatie van mensen aan cultuurconsumptie vereist **aandacht voor de gelaagdheid** van het culturele aanbod. Het vereist ook **respect voor de eerste stappen op de culturele ladder**. Anders kan er evenmin respect zijn voor de mensen die participeren aan die eerste stappen.
- Werken aan participatie van cultuurproductie, in de betekenis van georganiseerde productie van beelden, voorstellingen ..., vereist **voldoende tijd en ruimte**. Het is een proces waarbij mensen de kans moeten krijgen om te groeien. Het vereist ook de aanvaarding dat het hier **zowel om een doel als om een middel** kan gaan, bijvoorbeeld tot het leggen van sociale contacten of tot het aanleren van vaardigheden.
- Iedereen produceert cultuur, in de meest ruime zin van het woord. Iedereen die in onze wijk, stad, regio of land leeft, vormt mee de normen, waarden en leefstijlen die onze wijk-, stads- of regionale cultuur vormen. Cultuur is dan de spiegel en soms zelfs het zingevingsmechanisme in een maatschappij. **Werken aan cultuurparticipatie is daarom ook altijd werken aan die maatschappij en de rol van eenieder daarin erkennen**.
- Daarom kan het verhogen van cultuurparticipatie nooit alleen betekenen dat men mensen in armoede, etnisch-culturele minderheden of andere groepen met een lagere participatie enkel wil aanzetten, stimuleren, toeleiden of ondersteunen om meer deel te nemen en deel te hebben aan de dominante cultuur. Meer participatie van wie vandaag niet of weinig participeert, betekent ook **de dominante cultuur openbreken en verruimen**. Het betekent de creatie van participatiekansen die aansluiten bij de diversiteit van

waardepatronen. Het kan niet anders dan **een dialoog én een machtsstrijd zijn om de cultuur, om de symbolische definiëring van onze samenleving.**

- Werken aan participatie is daarom ook het **bestrijden van onverschilligheid**, niet alleen van wie niet participeert, maar vaak ook van wie reeds veel participeert, consumeert of produceert. Omdat kunst, cultuur én democratie gemeen hebben dat ze nooit onverschillig kunnen zijn ten aanzien van de samenleving. Zelfs een keuze voor onverschilligheid is een keuze die ons niet onverschillig kan laten.
- Eerder dan een pleidooi voor participatie kiezen we daarom voor **een pleidooi voor betrokkenheid bij cultuur en betrokkenheid bij maatschappelijk kwetsbare groepen**^{xiv}. Wederzijdse betrokkenheid opent een brug van een consumptieve houding naar een erkenning van een pluriformiteit aan vormen van co-productie, ieder vanuit haar of zijn sterkte of zwakte.
- Het veronderstelt ten slotte – maar niet in het minst – een krachtgerichte benadering, die mensen toelaat om even de problemen achterwege te laten en zich van een andere kant te laten zien: als een persoon die kan genieten en plezier maken, die kan delen, ruilen en solidair zijn, als een persoon met een enorme inzet, vaardigheden en talenten die trots en creatief kan zijn, als een persoon met een bijzonder levensverhaal die over veerkracht beschikt als men een appèl doet op zijn psychologisch kapitaal. **In tal van sociaal-artistische projecten zie je het zelfwaardegevoel van maatschappelijk sterk gekwetste mensen groeien**, geven mensen uitdrukking aan hun overlevingsstrijd op een manier die respect afdwingt. Toeschouwers krijgen meer inzicht in de leefwereld van kwetsbare mensen en in maatschappelijke mechanismen van uitsluiting, discriminatie of racisme. Kortom de deelname van kwetsbare groepen aan cultuurproductie zorgt ook voor empowerment.

Nood aan een sterker armoedebeleid

Het voorbije decennium is de aandacht voor cultuurparticipatie sterk gestegen. Het participatiedecreet is daar één element van. Er zijn heel wat grote en kleine, succesvolle en minder succesvolle inspanningen geleverd. Desondanks blijft de participatie beperkt en sociaal sterk gelaagd.

Zonder de inspanningen af te bouwen, is het misschien wenselijk om de verwachtingen juister te stellen. Ieder cultureel participatiebeleid, of juister gezegd, ieder participatiebeleid vanuit de culturele sector, botst op drie grenzen.

Om te beginnen is cultuur gelaagd: **niet iedere kunstvorm leent zich voor een eerste kennismaking**. Heel wat kunstuitingen bouwen verder op vroegere ervaringen en zijn pas te genieten vanuit die ervaringen of kennis. Dat begrenst per definitie de mogelijkheden van een gelijke participatie van iedereen aan alles. Wanneer op basis daarvan uitsluitingsprocessen ontstaan, geïnitieerd door culturele elites, is er echter wél een probleem. Het spanningsveld tussen gelaagdheid en hiërarchische opdelingen die uitsluiten zal steeds een dunne lijn blijven.

Ten tweede is ieder participatiebeleid ten dele **afhankelijk van de reële sociale situatie van mensen**. Marxisten beweren dat de materiële situatie ook de participatie aan de culturele bovenbouw mee bepaalt. In de 21ste eeuw bevat dit nog steeds een kern van waarheid. Mensen die noodgedwongen moeten bezig zijn met hun overlevingsstrijd, hun schulden, hun asiel- of regularisatieaanvraag, hun armoede en hun uitsluiting, zijn niet altijd even vatbaar voor initiatieven die hun participatie aan cultuur willen verhogen. Wanneer we zien dat de ongelijkheid en de armoede de voorbije jaren zijn toegenomen, dan moeten we beseffen dat werken aan meer cultuurparticipatie roeien tegen de stroom in is.

Ten slotte zijn er de psychologische drempels. De binnenkant van armoede is misschien wel de grootste drempel van allemaal. Een krachtgerichte benadering op maat en op het ritme van mensen in maatschappelijk kwetsbare situaties is niet alleen een noodzakelijke voorwaarde voor een succesvolle hulpverlening, maar ook voor een gerichte begeleiding naar vormen van culturele participatie. Voor zo'n krachtgerichte begeleiding ontbreekt vandaag nog al te vaak de tijd en de ruimte.

Misschien moeten we eindelijk samen, vanuit de ervaringen van alle initiatieven rond cultuurparticipatie, van de fundamentele vragen naar een sterker armoede- en diversiteitsbeleid een échte politieke prioriteit maken?

Dirk Geldof is doctor in de Politieke en Sociale Wetenschappen. Hij was van 1991 tot 2002 co-auteur van de Jaarboeken Armoede en Sociale Uitsluiting en publiceerde verder over arbeid, tijd, onzekerheid en risicomaatschappij. Hij werkt momenteel op de Politieke Cel van Groen! en is OCMW-raadslid in Antwerpen. Meer info en reacties via www.dirkgeldof.be

Kristel Driessens is doctor in de Politieke en Sociale Wetenschappen. Ze is professor in de Master Sociaal Werk aan de Universiteit Antwerpen en coördinatrice van Bind-Kracht, een onderzoeks- en vormingsproject rond armoede en hulpverlening (www.bindkracht.be). Reacties: kristel.driessens@kdg.be

ⁱ Voor het eerst in vele jaren bestaat dankzij het Steunpunt re-creatief Vlaanderen opnieuw gedetailleerd materiaal over de cultuurparticipatie van de Vlamingen. Zie: Lievens, John & Waeye, Hans, 2005. Cultuurkijker. Cultuurparticipatie gewikt en gewogen. Basisgegevens van de survey naar cultuurparticipatie in Vlaanderen 2003-2004. Antwerpen, Uitgeverij De Boeck. Zie ook: Lievens, John & Waeye, Hans, 2005. Cultuurkijker. Cultuurparticipatie gewikt en gewogen. Eerste analyses van de survey Cultuurparticipatie in Vlaanderen 2003-2004. Antwerpen, Uitgeverij De Boeck.

Zie ook partiële participatiecijfers in VRIND (Vlaamse Regionale Indicatoren) 2008, Brussel, Vlaamse overheid, pp. 199-227.

ⁱⁱ Zie ondermeer

- Recht-Op, 2001. Recht-op cultuur: drempels die mensen in armoede belemmeren in hun culturele participatie. Antwerpen, Recht-Op/Riso-Antwerpen, 31 p.
- Dierickx, Danielle, 2001. Cultuur en armoede(beleid) door de bril van de doelgroep. In: Dierickx, Danielle, Recente evolutie inzake cultuurparticipatie en vrijetijdsbesteding. Vooruitgangcongres armoedebestrijding in Vlaanderen, Werknota 4. Koning Boudewijnstichting, p. 6-22.
- Leye, Marijke (red.), Over (cultuur)participatie. Brussel, Kunst en democratie.

ⁱⁱⁱ Vos, Ine, 2003. Cultuurparticipatie en maatschappelijk kwetsbare groepen. Brussel, Cultuurnet Vlaanderen / Kunst en Democratie, p. 8.

^{iv} Zie Kalma, Paul, 2005. De meeste mensen kunnen meer. Cultuurpolitiek en de sociaal-democratie. In: Kalma, Paul, Links, rechts en de vooruitgang. Amsterdam, Wiarda Beckmanstichting/Mets & Schilt, p. 319

^v -, 2009. Over drempels en hoe je ze wegwerkt: de participatie van kansengroepen. In: -, 10 jaar cultuur- en jeugdbeleid in Vlaanderen. Leuven, Acco, p. 175

^{vi} Bind-Kracht probeert de leefwereld van mensen in armoede te leren kennen, en te vertalen naar een krachtgerichte hulpverlening. Voor een inzicht in de leefwereld van mensen in armoede, zie Driessens, Kristel en Van Regenmortel, Tine, Bind-Kracht in Armoede. Leefwereld en hulpverlening, Leuven, Lannoo Campus. Voor aanzetten voor een krachtgerichte hulpverlening, zie Vansevenant, Koen, Driessens, Kristel en Van Regenmortel, Tine, Bind-Kracht in Armoede. Krachtgerichte hulpverlening in dialoog, Leuven, Lannoo Campus.

^{vii} Mortelmans, Dimitri & Geldof, Dirk, 1999. Wat 'betekent' armoede? Een zoektocht naar de gevolgen van sociale tekenwaarde. In: PSW-papers, 1999 nr. 7, 26 p.

^{viii} in Houtman, Joost, 2001. Wie slaapt vangt geen vis. Luc Perceval over theater en leven. Leuven, Uitgeverij Van Halewijck, p. 154.

^{ix} Recht-Op (2001), Dossier: Recht op cultuur. Drempels die mensen in armoede belemmeren in hun culturele participatie, Antwerpen, Recht-Op/Riso Antwerpen, 31p.

^x Dit zijn de criteria voor het recht op maatschappelijke dienstverlening, die Maria De Bie formuleert als toetssteen voor beleidsinterventies en sociale voorzieningen, die participatief willen werken in een structurele

---

opstelling. Zie Vranken, Jan, De Boyser, Katrien en Dierckx, Danielle, Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2004, Leuven, Acco, p. 43-45.

^{xi} Zoals ondermeer in het project 'Een paar apart' van Recht-Op, een Antwerpse vereniging waar armen het woord nemen. In dit project gaan telkens paren van een persoon in armoede en één niet in armoede samen op culturele uitstap. Zie: Haesendonckx, Chris, Wuyts, Annemie, 2005. Een paar apart. Gearrangeerde ontmoetingen tussen mensen die in armoede leven en mensen die niet in armoede leven. Antwerpen, Recht-Op/RISO, 56 p.

^{xii} Koning Boudewijnstichting, 1994. Algemeen Verslag over de armoede. Brussel, KBS, pp. 294-330.

^{xiii} Zie ondermeer

- Demeyer, Barbara & Van Regenmortel, Tine, 1998. Cultuurparticipatie: een vergeten recht en bindende kracht in de armoedebestrijding. Een kijk op ART 23-projecten: kunstprojecten als hefboom tegen sociale uitsluiting. Brussel, Koning Boudewijnstichting, 78 p.
- Demeyer, Barbara, Janssens, Ivo, Van Looveren, Marie, 2002. Cultuurparticipatie en sociaal-artistische projecten als elementen van maatschappelijke integratie. In: Vranken, Jan, De Boyser, Katrien, Geldof, Dirk, Van Menxel, Gerard, Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2002. Leuven, Acco, pp. 177-188.

^{xiv} Voor een uitgebreidere bespreking van de notie betrokkenheid als invulling van actief burgerschap, zie: Geldof, Dirk, 2006. Kiezen voor betrokkenheid. Burgers maken de democratie mee. In: Oikos nr. 36, pp. 54-62